

eenzaam achter. Het is hem niet gemakkelijk gevallen deze beslissing te nemen. De vertaling van het NBG is wat vlak. In het Grieks krijgt de zelfverloochening krachtiger nadruk.

5. Hoe kon hij dit offer brengen? Door de sterke verbondenheid in het geloof met zijn Heer en Heiland. Het grootste offer dat ooit gebracht is, heeft Christus gebracht. Hij kwam van de hemel op deze aarde vol nood en ontredde om hier in de weg van lijden en kruisdood te gaan; van God en mensen verlaten. Zo hield Hij het oog gericht op het offer, dat moest komen om de schuld te delgen. Deze geest van Christus werkt door Gods genade ook in Paulus.

6. Hier ligt een principiële onderscheid met de wereldgodsdiensten: Boeddhisme, Shintoïsme, Islam. Door de volgelingen van Boeddha en Mohammed worden wel offers gebracht, maar deze staan ver af van de kruisdood van Christus. Er zijn Boeddhistische monniken die zichzelf met benzine overgieten en zich dan in brand steken, er zijn Japanners die harakiri plegen, en door in het zwaard te vallen zich het leven benemen, maar dat alles betekent, hoe dramatisch het ook zijn mag, niets.

Het is een soort boetedoening, die niets

uitwerkt en op zijn hoogst als een streven naar verdienste kan worden aangemerkt. Er is geen werkelijke dienst aan de naaste. Ook de Islam, de grote na-christelijke religie, die zoveel gedachten aan de bijbel ontleende, heeft juist dit wezenskenmerk van de christelijke boodschap weggewerkt. Het geven van aalmoezen wordt in de Islam als een verdienstelijke daad beschouwd, maar deze handreiking wordt tegelijkertijd omgeven door veel hardheid en onverschilligheid ten opzichte van de naaste.

7. Staat het christendom werkelijk in het teken van het offer? Juist in onze tijd moet deze vraag met nadruk worden gesteld. We geven gewoonlijk van onze overvloed en maken ons vaak zeer bezorgd over de vraag of we deze wel veilig kunnen stellen. „Indien iemand achter Mij wil komen”, heeft de Here Jezus gezegd, „die verloochene zichzelf en neme zijn kruis op en volge Mij”, Matth. 16 : 24.

Lezen: Hand. 17: 1-14; 1 Thess. 2 : 17 - 3 : 5.

Zingen: Gez. 79, 81. (Geref. Bundel) Ps. 146.

Delft.

H. Mulder

„EN HET GESCHIEDDE”

Een hoofdstukje uit de nieuwtestamentische stilistiek (II)

Drs. J. Reiling

Nu de vormen en de functies van de *kai egeneto*-constructie zijn behandeld, kunnen we ons wenden tot de theologische en literaire aspecten. Zij handelen over de vraag wat de nieuwtestamentische schrijvers en onder hen met name Lucas beoogden met het gebruik van deze uitdrukking. Hadden zij er een theologische bedoeling mee? Was *kai egeneto* een wezenlijk en onmisbaar taalmiddel voor het onder woorden brengen van het evangelie van Jezus Christus? Zoja, waaruit blijkt dit dan? Zoniet, waarom bedienden zij zich dan van dit idioom?

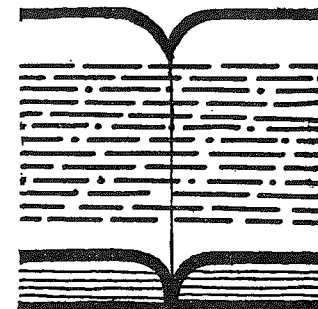
In het geschriftje van F. H. Breukelman, En het geschiedde. . . ., Concentratie op een pars pro toto, Lucas 20: 1-20, is de *kai egeneto*-constructie voorwerp van theologische interpretatie geworden. Breukelman meent dat zij letterlijk vertaald moet worden omdat anders „de-zaak-waar-het-om-gaat-” niet meer tot uitdrukking wordt gebracht. Hij grondt dit op een bepaalde waardering van de hebreeuwse constructie, in verband met het woord „geschieden”. Het veelvuldige gebruik van *hajah* in het O.T. blijkt voor hem samen te hangen met het feit dat Israel is „das geschichtliche Volk schlechthin” (Tillich), en is een symptoom van de zaak waarom het in de „erzählende Philosophie” (Rosenzweig) gaat, nl. de Geschiedenis in hoofdletters. Dat dit ook voor Lucas geldt moet blijken uit citaten uit Antoniades en Büchsel. Eerstgenoemde zegt van Lucas: „Il est sous le charme du livre sacré des Hébreux; non content de citer des passages de l'Ancien Testament, il se donne souvent le plaisir d'en imiter le style majestueux et hiératique” (L'Évangile de Luc, Esquisse de grammaire en de style, 1930, p. 363). Maar het gaat in deze zin om „des préférences littéraires”, om stijfnabootsing en niet om

theologie. Bovendien is het de vraag of *hajah* in het O.T. (en *eimi* in de Septuaginta) wel zo „majestueux et hiératique” is. Büchsel meent dat Lucas gebruik van de *kai egeneto*-constructie uitwijst dat „der verfehnte Begriff des „Bibelgriechisch” ein gewisses Recht” heeft (Kittel, Theol. Wörterbuch zum N.T. I, p. 681). Wat bij Büchsel echter uitdrukkelijk betrekking heeft op de taal wordt door Breukelman toegepast op de inhoud, een *metabasis eis allo genos* bij uitnemendheid. Zij wordt door hem voltrokken door „en het geschiedde” op te vatten als een soort voorbereiding op de aansluitende zin, als wilde Lucas dat wat in de aansluitende zin wordt gezegd, voorzien van het specifieke voorteken van het geschieden.

Daarom vraagt Breukelman na elke keer „en het geschiedde”: „Wat geschiedde” (a.w., p. 14v.).

Het wil mij voorkomen dat deze opvatting al aanstonds voor het O.T. niet opgaat. Aan *hajah* komt geen theologische betekenis toe maar louter een syntactische. Bij een „Verdeutschung” van het idioom zoals door Buber toegepast, komt een te zwaar accent op „Und es geschah” te liggen. De functie van de *wajjehi*-constructie, een verbinding te leggen tussen tijdsbepaling en aansluitende zin, raakt op de achtergrond. Met enige overdrijving zou men kunnen zeggen dat Breukelmans opvatting voor wat het O.T. betreft, wel opgaat voor Bubers „Verdeutschung” maar niet voor het Hebreuws.

Maar ook binnen het N.T. ligt de zaak minder eenvoudig dan Breukelman meent. Er zijn nl. voorbeelden genoeg waarin het „geschieden” in de geladen betekenis die hij aan dit woord geeft, helemaal geen rol speelt. Dat is bijv. het geval bij alle plaatsen waar *kai egeneto* de inleiding tot het gebeuren vormt en niet het gebeuren zelf

aankondigt. Het eigenlijke „geschieden” komt dan pas later (cf. Luc. 5 : 1, 12, 17, 6: 1, 6, 12 e.a. pl.). In nog sterkere mate geldt dit van 1 : 23 waar het verhaal op houdt.

Bovendien is er nog een andere omstandigheid. Er is bij Lucas een proces van hellenisering van de *kai egeneto*-constructie te constateren. Dat blijkt uit een simpele vergelijking van de vormen in het evangelie en in Handelingen. Het is zonder meer duidelijk dat het Grieks langzamerhand de aan het Hebreeuws herinnerende elementen heeft verdrongen. Trouwens binnen het evangelie valt ditzelfde proces ook reeds waar te nemen. Voor details zij verwezen naar het eerder genoemde artikel in *The Bible Translator* van oktober 1965. Wanneer het waar is dat *kai egeneto* bij Lucas voertuig was van een theologische notie, moeten wij ons afvragen of deze dan misschien ook mee wordt gehelleniseerd. Een goed voorbeeld levert Luc. 3 : 21 waar de evangelist zijn toevlucht neemt tot een gecompliceerde constructie die een sterke mate van vergrieksing van de *kai egeneto*-constructie inhoudt: naast de gebruikelijke tijdsbepaling een dubbele genitivus absolutus en de aansluitende zin in de accusativus cum infinitivo. Lucas wil verschillende dingen tegelijk zeggen en toch duidelijk laten uitkomen dat voor hem het gewichtigste gebeuren is de neerdaling van de Geest.

Dit is zeker een handelen Gods van de eerste orde maar om alles te kunnen zeggen wat hij wilde zeggen, moest Lucas *egeneto* vergrieksen — en dat wil in dit verband zeggen: verzwakken — tot een hulpwerkwoord. Samenvattend mogen we zeggen dat bij Lucas de *kai egeneto*-constructie op zich niets met de theologie te maken heeft. Het is geen hulpmiddel om belangrijke theologische of heilshistorische

gebeurtenissen aan te kondigen. En daarom zijn er ook geen theologische redenen aan te voeren om *egeneto* in de vertaling te laten uitkomen, nog afgezien van het feit dat de vertaling „en het geschiedde dat...” op zichzelf al inadequaat is.

Stilistische overwegingen

Syntactisch bezien hadden de evangelisten aan de *kai egeneto*-constructie geen behoefte. Het Grieks beschikt over een grote verscheidenheid van mogelijkheden om het verband tussen een tijdsbepaling en een hoofdzin tot uitdrukking te brengen. Toch hebben zij, met name Lucas, deze constructie gretig opgenomen en wel voor een verscheidenheid van functies. Wel overweegt bij Lucas het gebruik aan het begin van een pericoop maar de overige functies zijn toch in voldoende mate vertegenwoordigd om van een verscheidenheid van functies te kunnen spreken. Maar juist deze verscheidenheid maakt het moeilijk om na te gaan waarom op een bepaalde plaats *kai egeneto* is gebruikt.

Enkele voorbeelden ter verduidelijking. In bepaalde gedeelten van zijn evangelie gebruikt Lucas de uitdrukking tamelijk frequent, zoals in c. 1-2 (8 x), c. 5-6 (6 x), 10 : 38 - 11 : 28 (4 x), 24 (4 x). In c. 1-2 is Lucas' taal zeer sterk „bijbelgrieks” en het behoeft daarom geen verwondering te wekken dat *kai egeneto* er vaak voorkomt. Toch geloof ik niet dat hij er zijn verhaal bewust mee heeft willen structureren. Dan had de constructie in 1 : 26 en 57 eigenlijk niet mogen ontbreken en bovendien had zij in 1 : 23 beslist niet moeten staan.

Maar Lucas gebruikt haar kennelijk niet voor dat doel. Hij kan een nieuw verhaal even goed anders beginnen en hij doet dat in 1 : 23 en 57 dan ook. De compositie van c. 1 staat los van het gebruik van

kai egeneto. Hetzelfde geldt van 2 : 1-20; hier is de meest voor de hand liggende indeling 1-7 (beginnend en eindigend met *egeneto de*), 8-20, uiteenvallend in 8-14 (aankondiging aan de herders), 15-20 (de herders gaan naar Bethlehem). Op de grens van 14 en 15 gebruikt Lucas *kai egeneto*, tussen 7 en 8 niet. De conclusie ligt voor de hand: Lucas bedient zich van *kai egeneto* als hem dat zo uitkomt, maar hij zou haar evengoed niet of op andere plaatsen kunnen gebruiken. Het is dus meer een kwestie van smaak en stijl dan van compositie of van theologie.

Anders ligt het in c. 5 en 6. Daar gebruikt hij *kai egeneto* of *egeneto de* zes keer als inleidende formule. Maar in c. 8 en 9 gaat dit weer niet op en evenmin in 10 : 38 - 11 : 28 en in c. 24.

Daarom moet worden vastgesteld dat Lucas de *kai egeneto*-constructie niet uit functionele overwegingen heeft gekozen. In laatste instantie golden daarvoor bij hem andere factoren en wel „des préférences littéraires”. Kunnen wij nog nagaan welke dat waren? Het is ongetwijfeld waar dat Lucas' overname van de *kai egeneto*-constructie uit de Septuaginta „bewusste Nachahmung des Bibilstils” (Büchsel) is. Maar het is interessant om na te gaan dat zijn eigen griekse taalgevoel hem daarbij toch in toenemende mate parten heeft gespeeld met als uiteindelijk resultaat dat het oudtestamentische idioom zo goed als geheel is ondergegaan in het Grieks.

Dit in alle details te beschrijven is hier niet mogelijk. Wij moeten volstaan met enkele in het oog springende voorbeelden.

1. De constructie kent twee vormen van het inleidend werkwoord, nl. *kai egeneto* en *egeneto de*. In de Septuaginta overweegt de eerste. In het evangelie van Lucas is de verhouding nagenoeg in evenwicht (22 tegen 18) maar in Handelingen

komt vrijwel uitsluitend de tweede vorm voor. Nu pleegt in het Grieks *kai* alleen dan aan het begin van een zin te staan wanneer het een bijzondere nadruk of betekenis heeft dan wel copulatief is. Het eerste (nadruk) is bij *kai egeneto* nooit het geval: de nadruk ligt niet op *kai* maar valt verderop in de zin. *Kai* copulativum komt in de in aanmerking komende teksten slechts dan voor wanneer het gaat om een overgang in het verhaal. In die gevallen heeft Lucas dan ook overwegend *kai egeneto*. In alle andere gevallen preferereert hij de meer griekse vorm. Met andere woorden: Lucas' keuze van het inleidend werkwoord werd voor een belangrijk deel bepaald door zijn griekse taalgevoel.

2. De aansluitende zin is in de Septuaginta doorgaans ingeleid met *kai*, hetgeen uiteraard niet verwonderlijk is. Maar bij Lucas is dit anders. In 25 van de 40 gevallen is de aansluitende zin bij hem asyndetisch. Deze opvallende afwijking van de „Bibelstil” heeft haar grond daarin dat de Koinè in het algemeen een voorliefde voor het asyndeton heeft. Op dit punt is Lucas' afwijking van de Septuaginta dus niet een aanpassing aan het Grieks zonder meer maar een modernisering van het bijbelgrieks. Men zou kunnen zeggen: Lucas vermindert juist het hiërarchische karakter van deze uitdrukking door haar aan eigentijds taalgevoel aan te passen.

3. Wanneer wij de ontwikkeling van het evangelie naar Handelingen nog eens overzien, blijkt dat het typisch oudtestamentische van de parataxis („en het geschiedde... en...”) op een enkele uitzondering na is verdwenen en vervangen door de hypotactische accusativus cum infinitivo. De tijdsbepaling (waarom het in het Hebreeuws eigenlijk begonnen was) verschijnt of helemaal niet of overwegend op plaatsen waar zij haar zelfstandigheid

geheel heeft verloren. De laatste stap in deze ontwikkeling heeft Lucas gedaan door van *egeneto* zelf een werkwoord in een temporele bijzin te maken. Dan is de *kai egeneto*-constructie geheel vergriekst.

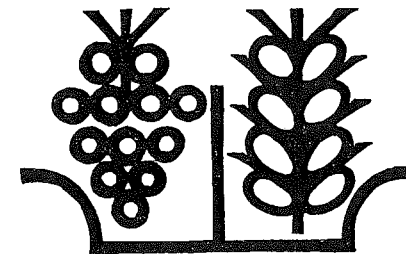
De zin van bovenstaand verhaal is deze: Lucas' gebruik van een zo duidelijk bijbelse uitdrukking als *kai egeneto* illustreert het conflict tussen de tale Kanaäns en de gewone spreektaal waarmee iedere verkondiger van het evangelie het op zijn tijd te kwaad heeft. Aan de ene kant zijn wij zo vertrouwd met en verknocht aan het bijbelse idioom dat wij er altijd enige moeite mee hebben om er los van te komen. Aan de andere kant moeten wij vertolken in een taal die verstaanbaar is. Dat geldt

niet alleen van woordbetekenissen en begrippen, het geldt ook van stijl en zinsbouw. De tale Kanaäns moge ons stilistisch en syntactisch nog zo vertrouwd en dierbaar zijn, de kans is niet gering dat de eerste communicatiestoornissen tussen ons en onze hoorders op deze gebieden liggen. Lang voordat wij aan overdracht van de bijbelse kernwoorden toe zijn, heeft vaak onze taal deze overdracht al moeilijk gemaakt.

Het voorbeeld van Lucas die typisch bijbels idioom vrijmoediglijk moderniseerde moge ons aansporen om in onze prediking geen hebreuws-grieks nederlands te gebruiken maar gewoon, duidelijk twintigste eeuws nederlands nederlands.

VERNIEUWING VAN DE ROOMS KATHOLIEKE KATECHESE I

F. H. Kuiper

1 *Voorgeschiedenis en programma*

Het godsdienstonderwijs op de rooms katholieke scholen — bij voorkeur katechese genoemd — heeft nu twee jaar geleden een diep ingrijpende verandering ondergaan. Reeds terwille van de informatie over en weer is het zinvol wat dieper op deze gebeurtenis in ons land in te gaan. De uitgangspunten echter van deze „revolutie” kunnen gezien worden als een aantal kritische vragen, die ook betrekking hebben op katechese en godsdienstonderwijs in protestantse kring. Daarom kan deze vernieuwing door ons niet afgedaan worden als een regionaal gebeuren, dat zich buiten ons erf afspeelt. Ook wanneer men bepaalde bedenkingen heeft ten aanzien van de concrete antwoorden, die de R.K. kerk hier te lande met deze vernieuwing gegeven heeft op een weloverwogen didactische probleemstelling, moeten we proberen tot andere antwoorden en voorstellen te komen. Want de vragen, die tot dit antwoord aanleiding gegeven hebben, verliezen hun goed recht nog niet, als bepaalde antwoorden bij ons op bezwaren stuiten.

Verandering

Met ingang van september 1964 is de katechismus als leerboek voor de kinderen afgeschaft. Bovendien is hij z'n invloed als leidraad voor het godsdienstonderwijs op de r.k. lagere scholen kwijtgeraakt. Dientengevolge is ook het patroon van de lesrooster gewijzigd. De onderwijzers geven nu per week in de eerste en tweede klas 2 x een half uur katechese, in de derde en vierde klas een half uur en driekwart uur, en in de beide hoogste klassen een half uur en een vol uur. *Voordien* werd van hen verwacht dat zij iedere dag in de verschillende klassen een half

uur bijbelles en inleiding tot de liturgie zouden geven en bovendien getrouw de antwoorden op de katechismus-vragen zouden overhoren. De eigenlijke katechese was de taak van de priester, die hiervoor in de derde klas een half uur en in de hogere klassen 2 x een half uur per week ter beschikking had. Door de veranderde opzet van het godsdienstonderwijs werden hun verplichte lessen teruggebracht tot 2 x een half uur per week, te verdelen over de beide hoogste klassen. Daarbij werd echter verondersteld, dat de vrijgemaakte tijd gebruikt moet worden voor een intensiever contact tussen priester en onderwijzend personeel, terwijl nu en dan gelegenheid gevonden moet worden voor een kort gesprekje van de priester met de leerlingen van de eerste vier klassen.

Het besluit van de Nederlandse bisschoppen dat deze verandering aankondigde, werd op 22 juni 1964 gepubliceerd door de Bisschoppelijke Katechismuskommissie - voorzitter mgr. dr. W. M. J. Koenraad -. Het is de moeite waard de volgende punten uitvoerig te citeren:¹)

1. „Met ingang van 1 september 1964 zal de bestaande katechismus niet langer dienen als handleiding voor de scholen. Voor de volwassenen is een nieuwe katechismus in voorbereiding”.
2. „Aan het Hoger Katechetisch Instituut²), dat met de uitvoering van de opdrachten belast is, wordt toegestaan om onder supervisie van de Bisschoppelijke Katechismuskommissie vanaf die datum grondlijnen tot herziening van de schoolkatechese en daarbij aansluitende programma's³) voor de verschillende schooltypes te publiceren”.
3. „Deze grondlijnen en programma's zullen, nadat zij in de praktijk beproefd zijn en aan de hand van de